

Rıza Tevfik ve Aruz Hakkında Bir Yazısı*

LEYLA ALPTEKİN
SARIOĞLU**

Rıza Tevfik And a Paper of His on Aruz Prosody

Ö Z E T

Bu çalışmanın amacı, hece vezni ile kaleme aldığı şiirleriyle şöhret bulan ve hece-aruz tartışmalarında aruzun karşısında heceyi savunduğunu bildiğimiz, XX. asrın çok yönlü isimlerinden Rıza Tevfik Bölükbaşı (ö. 1949)'nın aruz hakkında kaleme aldığı "Arabî, Fârisî ve Türkî Lisânla Yazılmış Manzûmelerde Vezniñ Ervâ'ı ve Mu'teber Olan Bahirler" başlıklı, 6 sayfalık bir yazısı etrafındaki düşüncelerimizi ortaya koymanın yanı sıra, Klasik Türk edebiyatının tüm unsurlarından sıyrılmak istenen bir dönemde böyle bir konu üzerine kalem oynatmanın mahiyeti üzerine görüşlerimizi yazıya dökmekten ibarettir. Bu bağlamda ilkin Klasik Türk edebiyatı devresinde hece ve aruz kullanımlarına dair genel bilgiler verilmiş, ardından Yeni Türk edebiyatı dönemi hece-aruz tartışmalarına kısaca değinilmiş ve Rıza Tevfik'in hece-aruz tartışmaları dâhilinde ifade ettiği görüşlerden hareketle aruz meselesine nasıl baktığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada elimizdeki yazı, Rıza Tevfik'in aruz hususundaki bilgilerinin sıhhati bağlamında değerlendirilmiş ve son olarak Rıza Tevfik'in el yazısından aktarılan metin okuyucuya sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELE R

Rıza Tevfik Bölükbaşı, hece-aruz tartışmaları, aruz vezni hakkında yazı.

ABSTRACT

The aim of this work is to discuss the 6 page paper titled "Arabî, Fârisî ve Türkî Lisânla Yazılmış Manzûmelerde Vezniñ Ervâ'ı ve Mu'teber Olan Bahirler" on aruz prosody of Rıza Tevfik Bölükbaşı (d. 1949) who is one of the multidimensional persons of the 20th century who became famous for his poems in syllabic meter and was known for his arguing against aruz prosody in the syllabic meter-aruz prosody debate, and to present our thoughts what it means to write on such a topic in a period when it was fashionable to get rid of every elements of Classical Turkish literature. To this aim, first some general information about the uses of syllabic meter and aruz prosody in the period of Classical Turkish literature is given, then the syllabic meter-aruz prosody debate in the Modern Turkish literature is briefly touched on, and departing from his opinions expressed in the context of the syllabic meter-aruz prosody debate, Rıza Tevfik's point of view on the subject of aruz prosody is presented. In this work, the paper in question is evaluated in the context of the soundness of Rıza Tevfik's knowledge on the aruz prosody, and finally the text which is transcribed from Rıza Tevfik's handwriting is presented for the readers.

KEYWORDS

Rıza Tevfik Bölükbaşı, the syllabic meter-aruz prosody debate, the paper on the aruz prosody.

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.12.2019 / Kabul Tarihi: 28.01.2020.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (leyla.sarioğlu@msgsu.edu.tr), Orcid Id: 0000-0002-9406-7235.

Giriş^{***}

Yeni Türk edebiyatında var olan tartışmalar arasında hece-aruz tartışmaları öne çıkan münakaşalar arasındadır. Her ne kadar hece ile aruzun şiirde kullanımı hususunda farklı görüş ve uygulamaların, Yeni Türk edebiyatı diye adlandırdığımız dönemin çok daha öncesinden başladığını biliyorsak da bu şahsî tercih ve görüş bildirmelerin, Klasik Türk edebiyatı devrinde, Yeni Türk edebiyatındaki gibi bir münakaşaya dönüşmediği açıktır. Zihniyetin ve geleneğin müsaade etmediği bir ortamda tartışmaya dönüşmeyen bu farklılıklara yazımızın mahiyeti gereği girilmemiş, mesele hece ve aruzun şiirde genel olarak nasıl bir seyir izlediği bakımından genel hatları ile ele alınmıştır.

Türk şiirinin aruz sistemine nasıl dâhil olduğu, Klasik Türk edebiyatı olarak adlandırdığımız dönemin şiir geleneğinin, her ne kadar başlangıçta aruza uymakta zorlansa da zamanla kendine has bir aruz sistemi oluşturduğu bilinmektedir (İsen 1994: 119; Çetin 1991: 432). XIII-XIV. yüzyıl şairleri aruz veznini Türkçe kelimelerin şiir dilindeki ağırlığı ve ilk denemeler olması sebebiyle çok da başarılı kullanamamışlar, Türk dilinin şiir dili olarak yetersizliğinden yakınmışlardır. Aruz vezninin Türkçeye tatbiki zamanla düzelse de XVII. asır şairleri bile aruzun güçlüğünden şikâyet etmişlerdir (İsen 1994: 121).

Aruzun Türk şiirine girmesi ile birlikte şiirin eski ölçüsü sayılan hece vezni de birden terk edilememiş (Albayrak 1998: 148), aruzla yazmaya çabalayan Türk şairi, başlangıçta hece ölçüsüne benzer aruz kalıplarını tercih etmiş, bazen bir eserde her iki vezni kullanmış bazen de aruzu bırakarak hece ölçüsü ile yazmaya devam etmiştir (Çetin 1991: 432). XI. yüzyıl Anadolu'sunda pek çok ozan ve mutasavvıf millî unsurlarla birlikte hece veznini de kullanmış, XIV. asırda Yunus Emre hece vezninin çok önceden işler şekilde kullanıldığını ve benimsendiğinin göstergesi sayılabilecek şiirler kaleme almıştır (Albayrak 1998: 148).

Klasik Türk şiirinde aruzun başarılı bir şekilde kullanımı genel bir kanaatle XVI. asırda gerçekleşmiştir. XVIII. yüzyıla kadar sadece aruz

^{***} Çalışmaya konu olan nüshayı vermek nezaketinde bulunarak üzerinde çalışmamı tavsiye eden ve konu üzerine görüşlerini belirten sayın hocam Prof. Dr. Abdullah UÇMAN'a teşekkür ederim.

vezni hâkim vezin olarak görülse de XVI. asırdan itibaren Meâlî (ö. 1511), Usûlî (ö.1538), Zaîfî (ö. 1555) ve III. Murad (Murâdî) (salt. 1574-1595) gibi pek çok şair hece veznini kullanmış (Kurnaz 1997: 429); Klasik Türk edebiyatının arayışlar devri sayılan XVII. asrında Feyzî (ö. ?) hece vezni ile bir *Şem' ü Pervâne* mesnevîsi kaleme almıştır (bkz. Feyzî Çelebi 1991).

XVIII. yüzyıl Türk şiirinde ise âşık tarzı rağbet ve takdir kazanmış, şiirde hece ölçüsü ön plana çıkmıştır. Bu asırda ilk defa Nedîm (ö. 1730), 11'li hece vezniyle koşma yazmış (Albayrak 1998: 148), Şeyh Gâlib (ö. 1799) bir türkü, Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829) da hece vezinli şiirler kaleme almıştır (Özgül 2012: 193). Âşık Dertli (ö. 1846), Âşık Ömer (ö. 1707), Gevherî (ö. 1715'ten sonra), Mekki, Tokatlı Nuri (ö. 1883?), Zuhurî (ö. 1949) gibi XVII-XX. yüzyıl halk şairleri de aruz vezniyle şiirler yazmışlardır (Kırkkılıç 2009: 337).

Tanzimat dönemi Türk edebiyatına gelindiğinde, eski bir usul olarak görülen aruz, terk edilmek istenen unsurlar arasında sayılmıştır. Tanzimat'tan sonra hece vezni rağbet kazanmış, Ziyâ Paşa (ö. 1880), Nâmık Kemâl (ö. 1888) ve Recâizâde Mahmûd Ekrem (ö. 1914) gibi bu dönem şairleri hece veznini savunmalarına rağmen bu vezinle aruzla yazdıklarından daha az şiir örneği vermişlerdir (Albayrak 1998: 148).

Hece ve aruz hususunda ilk belirgin tartışma ise *Hazîne-i Fünûn* dergisinde şekillenmiştir. Bu dergide Edhem Pertev Paşa (ö. 1872), Sâmih Rifat (ö. 1875), Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1895) ve Manastırlı Fâik (ö. 1899), seri hâlinde çıkan yazıları ve şiirleri ile hece veznini savunmuşlardır (Albayrak 1998: 149).

XIX. asırda eskiyi reddetmeyen ama yeni oluşumu da göz ardı edemeyen özel bir edebî topluluğun varlığını da burada zikretmek gerekmektedir. *Encümen-i Şuarâ* adı verilen bu topluluk mensupları hece veznini kimi şiirlerinde kullanmışlar ancak hece vezni ile alâkalı olumsuz fikirlerin etkisinden de kurtulamamışlardır (Özgül 2012: 201).

Servet-i Fünûn şairleri, şiirde mûsikiyi önemseyerek aruz tarafında olmuşlar, Tevfik Fikret (ö. 1915)'in çocuklar için yazdığı *Şermin*'deki şiirleri hariç, genellikle hece veznini kullanmamışlardır. Özellikle Cenâb Şahabeddin (ö. 1934), hece vezniyle şiirde âhenk sağlanamayacağını

belirterek Türkçeye en uygun veznin aruz olduğunu savunmuştur (Albayrak 1998: 149).

Hece, II. Meşrutiyet'ten yani 1908'lerden sonra başlayıp Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına, Millî Edebiyat akımının da şiirine hâkim bir vezin olmuştur. Pek çok şairi etkisi altına alan Garip hareketi eski şiir geleneğinin daha birçok unsuru ile birlikte, vezin ve kafiyeyi de gereksiz sayınca hece vezni giderek eski önemini kaybetmeye başlamıştır (Albayrak 1998: 150).

II. Meşrutiyet yılları Türk şiirinde hece vezni, varlığını tamamen kabul ettirmiş ve dönemin aydınları tarafından da iyice benimsenmiştir (Albayrak 1998: 149). Bu devrede *Çocuk Bahçesi* adlı haftalık mecmûa, Mehmed Emin Yurdakul (ö. 1944)'un hece vezni ile yazdığı şiirlerinin yanı sıra Mehmed Emin'den etkilenen gençlerin şiirlerini de yayımlamaktadır (Özdemir 2010: 144). Hece ile yazdığı şiirleri "*Türkçe Şiirler*" adlı kitabında toplayan Mehmed Emin'in hece-aruz tartışmalarına yeni bir ivme kazandırdığı söylenebilir. Sonraları Ziya Gökalp (ö. 1924) heceyi savunmuş ve aynı görüşteki gençleri yanına alarak hece cephesini güçlendirmiştir (Albayrak, 1998: 149). Özellikle Rıza Tevfik'in hece vezinli şiirleri, genç şairler üzerinde etkili olmuş, bu şairlerden Orhan Seyfi Orhon (ö. 1972), Enis Behiç Koryürek (ö. 1949), Halit Fahri Ozansoy (ö. 1971), Yusuf Ziya Ortaç (ö. 1967) ve Faruk Nafiz Çamlıbel (ö. 1967) aruz veznini bırakarak hece vezniyle yazmışlar, Türk edebiyatında "*Beş Hececiler*" adıyla anılmışlardır (Albayrak 1998: 149).

Aynı dönemde Yahya Kemal (ö. 1958)'in hece ve aruz tartışmalarında hece ya da aruz vezninden birini savunmak yerine asıl işin şiir yazmak olduğunu vurgulamasının devri için son derece farklı bir anlayış olduğunu dile getirmek gerekmektedir. Ona göre şiirde estetik değerler kaybolmuştur ve vezni sadece bir araç olarak kabul etmek gerekmektedir.¹ Hece vezninin serbest bir biçimde kullanılması ile yazılan duraksız şiirler de bu devrenin ürünüdür. Ahmet Hamdi

¹ "Vezinler -ister aruz olsun ister hece- cansız birer âlettirler. Tıpkı mûsikî âletleri gibi. Vezinler mâdemki vardırılar, ahenge muhakkak elverişlidirler; çünkü vücutları başka türlü tefsir edilemez. Bu iki veznin âhengi kabiliyeti birbirlerinden ne fazladır ne eksik; son şekillerinin asırlardan beri bir türlü değişmediği de gösteriyor ki âhenge kabiliyetleri tamdır." Beyatlı 1971: 116.

Tanpınar (ö. 1962), Cahit Sıtkı Tarancı (ö. 1956) ve Ahmet Muhip Dıranas (ö. 1980) gibi şairler, bu şekilde duraksız şiirler yazmışlardır. Yine bu dönemde bazı şairler hece ile fakat aruz gibi âhenkli olan parçalar oluşturmuşlardır. “Gizli aruz” adı verilen bu yenilik hece vezninde yapılan en önemli yenilik sayılmaktadır (Albayrak 1998: 149-150).

Cumhuriyet döneminde aruz vezninin giderek yerini hece veznine bırakması üzerine bazı şairler hece vezninde yeni imkânlar aramaya başlamışlardır (Albayrak 1998: 149). Cumhuriyet’ten sonraki yıllarda ise Halide Nusret Zorlutuna (ö. 1984), Necmettin Halil Onan (ö. 1968), Ahmet Kutsi Tecer (ö. 1967), Necip Fazıl Kısakürek (ö. 1983), Ömer Bedrettin Uşaklı (ö. 1946) ve Ali Mümtaz Arolat (ö. 1967) hece veznini yeni bir anlayışla ve ustaca kullandıklarından “*Yeni Hececiler*” adını almışlardır (Albayrak 1998: 149).

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar uzanan dönem içerisinde var olan hece-aruz tartışmalarının bir diğer yönü bu tartışmaların Türkçe’nin sadeleşmesi meselesi ile birlikte algılanması durumudur. Tartışmalara katılanların her iki konuyu beraber ele almaları ve özellikle hece vezniyle yazılan şiirlerin dilinde bir sadeleşme ve halk diline yaklaşma eğilimi olduğu dikkati çekmektedir (Albayrak 1998: 149).

Rıza Tevfik ve Aruz

Rıza Tevfik, bir şair olarak hece veznini savunması ve bu vezni çok iyi kullanması ile meşhur olmuştur. Edebiyat tarihlerinin verdikleri bilgilere ve Rıza Tevfik’in elde bulunan şiirlerine bakacak olursak hakikaten de durum böyledir (Uçman 2004: 302-303; Rıza Tevfik 1993: 18; Rıza Tevfik Bölükbaşı 2012: XV-XXXV). Bunun yanında Rıza Tevfik aruz veznini çok iyi bilen ve hatasız olarak kullanan bir şairdir (Uçman 2004: 306, 308). Aruz vezninin farklı kalıplarını kullanan Rıza Tevfik, özellikle muzârî, hezec ve müctesi bahirlerini daha çok tercih etmiş (Uçman 2004: 303-304), devrinde yaygın şekilde kullanılan vezinlerin dışında vezinlere yönelmiştir (Uçman 2004: 307).

Onun hece veznindeki başarısının ardında şiire aruzla başlamasının büyük payı olduğu düşünülmektedir (Uçman 2004: 315). Şair, 1895-1899 yılları arasında yazdığı şiirlerde aruzu; 1905’ten sonra yazdıklarında ise

genelde hece veznini kullanmıştır (Uçman 2004: 302). Görüldüğü gibi Rıza Tevfik, 1900lere kadar aruzu bırakmamış, hece veznini tercih ettiği yıllarda bile az da olsa aruzla şiir yazmaya devam etmiştir (Uçman 2004: 304). Hece şairi sayılan Rıza Tevfik'in, yüz on beş şiirinden altmış üçünün aruz, altmış dokuzunun hece vezni ile yazılmış olması (Uçman 2004: 303), esasen onun her iki vezinden birini tercih etmediğinin de bir göstergesi sayılabilir.

Buraya kadar Rıza Tevfik'in heceye ve aruza aynı mesafede olduğu, en azından aruzu reddetmediği görülmekle beraber, bu algı, ilk sayısını 1905'te çıkaran "*Çocuk Bahçesi*" mecmûasındaki hece ve aruz tartışmaları² dâhilinde söyledikleri ile değişmiştir. Rıza Tevfik bu tartışmalarda hece tarafında olmuş, Mehmed Emin'den önce Türkçe şiir yazmak niyetinde olanların çeşitli sebeplerle başarılı olamadıklarını ve Mehmed Emin'in bu işte muvaffak olduğunu bildirerek şairi tebrik etmiştir.

Rıza Tevfik'e göre Mehmed Emin, geçmişte bu işi deneyip başarısız olanlardan çok farklı bir kimsedir. Onun farklılığı Türkçe şiir yazmanın sırrına erişmiş olmasından kaynaklanmıştır. O sadece aruz veznini, Arapça kelimeleri, teşbihleri, eski tasavvurları, eski edayı, terkipleri vb. terk etmek suretiyle Türkçe şiir yazılamayacağını bilincinde olan bir şairdir. Türkçe şiir yazmak için bu yabancılıkların tümünden zihnini temizlemek, Türkün fikrine, vicdanına, zevkine, ihtiyacına, inancına göre yazmak ve Türkü sevmek gerekmektedir. Mehmed Emin esas bunu başarmış bir şairdir.³

Vezni sadece bir âlet olarak kabul eden, hece veya aruzun usta ellerde şaheserler üretebileceğini savunan Rıza Tevfik'e göre (Uçman 2004: 304) hece vezni ile o güne değin şaheserler üretilmediyse bu âlet

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kolcu 1993.

³ "*Filhakika siz eslâf ve ahlâfın hiçbirine benzemiyorsunuz. Anlamışsınızdır ki yalnız vezni-aruzîyi veyâhud Arabca kelimeleri yâhud teşbihât ve tasavvurât-ı atika ile berâber, onları edâya vâsita olan vasf-ı terkîbileri vesâir terkîbâtı terk etmek ile bitneyecek! Anlamışsınız ki Türkçe şiir yazmak bu yabancılıkların hepsinden kalemmini kurtarmak, zihnini tathîr etmek ile berâber Türklüğün hashais-i fikrîye ve hasâil-i vicdâniyesine, zevkine, keyfine, ihtiyâcına, itikâdına göre yazmaktır. Fazla olarak o gibi husûsiyâttan mürekkebe olan bu mizâc-ı kavmîyeyi sevmek, hem samimiyeten sevmektir.*" Kolcu 1993: 101.

olan veznin değil, sanatkâr olamayanların beceriksizliğindedir.⁴ İşte Rıza Tevfik, hece vezni ile muhteşem şiiirler yazılabileceğinin kanıtı olarak Mehmed Emin'in şiiirlerini göstermiştir.⁵

Tartışmalar esnasında çeşitli makaleler kaleme alan Rıza Tevfik, bu yazılardan birinde hece ile aruz veznini karşılaştırmış, aruz vezninin artık eskimiş ve ihtiyaçlara cevap veremeyen bir unsur olduğunu iddia etmiştir. Ona göre hece vezni Türk şiiiri için çok ümitler doğuracaktır. Bunun için Rıza Tevfik, heceyi ve onun haklarını savunacağını âdeta ilan eder.⁶

Aruz vezninin bir süre daha edebiyata hâkim olacağını düşünen Rıza Tevfik, hece vezninin başarılı kullanılması hâlinde Anadolu halkının asıl bunları beğenebileceğini iddia etmekte⁷, netice olarak millî şiiirin "parmak hesabı" yani hece vezni ile yazılması gerektiğini ileri sürmektedir.⁸

Rıza Tevfik, Millî Edebiyat akımının teşekkül yıllarına rastlayan bu tarihlerde hece vezni ve sade Türkçe ile o günkü Türk şiiirinin en beğenilen örneklerini ortaya koyarken Mehmed Emin'in başlatmış olduğu "parmak hesabı" şiiiri de asıl yerine oturtmuştur (Uçman 2008: 68).

⁴ "Feyz-i tabiâtla mülhem bir Mehmed Emin çıkverince o âletin bir san'atkâr elinde ne mükemmel bir vâsita-i tebliğ olduğunu parlak bir muvaffakiyetle isbât etmedi mi?" Kolcu 1993: 104-105.

⁵ Bu tartışmanın mahiyeti üzerine bir başka not daha yayımlanmıştır. Bkz. Uçman 1997: 175-177.

⁶ "Yok maksâd, mahud san'at-ı salhurdenin endâm-ı bediîni-bâr-ı sakîl-i i'sarın tesîrât-ı muharribesine rağmen inhinâlardan bikâe etmek ise ona meşşâtalık, -kurtizanlık- edenler-korse-sini muhâfaza edebilirler. Lâkin hakikat-i hüsnün gençlikle alâkasını bilenler, o saçı boyalı, korseli kart mürebiyeyi daimâ haysiyet-i hakîkiyesiyle telakkî edeceklerdir. Bize gelince, biz sizin elinizde terbiye-i ibtidâiyesini görüp büyütmekte olan bu sevimli Türk kızcağızımdan büyük ümidler doğacağını biliyoruz. Onun için, onu büyüteceğiz, hukukunu olanca kuvvetimizce müdâfaa edeceğiz:

-Nedir merâmı, ne ister bu tâzeden o karı?" Kolcu 1993: 108.

⁷ "Vezn-i millî ile vezn-i aruzîden istikbâle hangisinin hâkim olacağını vallahi pek de kestiremiyorum. O, lisanın şekline tâbi kalan bir meseledir. Fakat şimdilik bilirim ki lisanın şu halden kolay kolay kurtulması müstahîl olduğuna nazaran vezn-i aruzî daha çok müddet hâkim olabilecektir. Bununla beraber vezn-i millî üzere güzel bir şeyler yazılabilirse, Anadolu halkınca asıl onlar itibar bulur." Uçman 2004: 155.

⁸ "Hayât-ı milliyemizin türlü türlü safahâtı mevcûd. Türlü türlü lisân-ı hâlimiz olacağı tabii ve zarûridir. Yalnız asıl millî şiiirimiz parmak hesabı üzere olmalı." Kolcu 1993: 80.

Görüldüğü gibi 1905 sonrası Rıza Tevfik, hece-aruz tartışmalarında hece tarafında yer almış ve neredeyse aruzun artık köhne bir vezin olduğunu, hecenin Türk şiirinin vezni olduğunu savunmuştur.

Rıza Tevfik'in Aruz Vezni Hakkındaki Yazısına Dair

Çalışmamızın konusunu teşkil eden yazı, Rıza Tevfik'in terekesinden çıkan ve ailesi tarafından Prof. Dr. Abdullah Uçman'a emanet edilen notların arasında yer almaktadır. 6 sayfadan oluşan yazı, Rıza Tevfik'in el yazısı ile rik'a harflerle yazılmıştır. Yazı, *Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış şiirlerde veznin çeşitleri ve makbul olan bahirler* başlığını taşımakta, Rıza Tevfik'in Osmanlı Türkçesi ile yazılmış manzumelerde veznin çeşitleri ve muteber olanları hakkındaki fikirlerini ihtiva etmektedir. Elimizdeki yazıda herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Ancak bu yazı, Rıza Tevfik'in aruz vezni hakkında söylediklerine, aruz hakkında bir etüd çalışması yapmasına bakılırsa, *Çocuk Bahçesi* mecmûasındaki tartışmalardan evvel, yani 1905 öncesinde yazılmış olmalıdır.

Rıza Tevfik, konuya dillerin kelimelerden; kelimelerin de hecelerden meydana geldiğini söyleyerek girmekte, vezin meselesini de basitçe, hecelerın uzun veya kısa olabileceğini; uzun ve kısa hecelerın bir kelimedede diğerini takip etmesi sebebiyle her kelimenin kendince bir vezni olduğunu söyleyerek açıklamaktadır.

Uzun ve kısa heceler kelimenin sıralanmasına özel bir âhenk vererek vezni oluşturur. Her kelimenin ve cümlenin vezni olduğuna dair örnekler veren Rıza Tevfik, kelimelerde uzun ve kısa hecelerın varlığının onu bir vezne uydurmaya yettiğini savunur. Ona göre kulağımıza hoş gelen âhenk, uzun kısa hecelerle bir özel suret üzere birbiri ardından gelmede ortaya çıkan etkidir. Bu durumun mûsikîde de öyle olduğunu ifade eden Rıza Tevfik, kelimelerin kendilerine has vezinleri olmasaydı hiçbir kelimenin nazım ipliğine dizilemeyeceğini ve manzum bir mısra yazılamayacağını ifade eder.

Atalarımızın aruz fennine verdiği önemden de bahseden Rıza Tevfik, vezin hakkında büyük kitaplar yazıldığını, vezne yenilikler getirildiğini ifade etmiştir. Ancak ona göre vezinleri belirlemek, tahlil edebilmek ve acemilere öğretmek için pek kolay bir yöntem vardır. Rıza Tevfik,

hecelerin uzununu ve kisasını sembolik bir şekilde yani pek basit bir işaretlerle gösterebilmek için basit telgraf elifbâsını tercih ettiğini, bu elifbânın bir nokta ve bir küçük çizgi ile çeşitli harfleri belirlediğini belirtir. Kısa heceleri genellikle bir nokta ile, uzunlarını da bir küçük hat ile işaretlediğini söyleyen Rıza Tevfik bunlara örnekler verir.

Hezec bahri unsuru olan mefâ'ilün cüzünü . _ _ _ işaretiyle çok basit bir şekilde gösterdiğini, her çeşit vezin aslî unsurunu bu şekilde açık bir şekilde temsil etmekten kolay bir şey olamayacağını belirtir. Kısa hecenin yerinin değişmesiyle veznin de hususi âhengi değiştiğini ve böylesi bir durumda bahirleri göstermek noktanın yerini değiştirmenin yeterli olacağını kaydeder.

Rıza Tevfik, muteber ve çok kullanılan vezinler olarak aşağıdaki on altı vezni sıralamıştır:

1. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
2. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün (. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)
3. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün (_ _ . _ / _ _ . _ / _ _ . _ / _ . . _)
4. Müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün (_ _ . _ _ / _ _ . _ _ / _ _ . _ _ / _ _ . _ _)
5. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)
6. Mefâ'ilün mefâ'ilün fa'ülün (. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)
7. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün (. . _ _ / . . _ _ / . . _ _)
8. Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün (_ _ . / . _ . _ / . _ _)
9. Mef'ülü mefâ'ilü fe'ülün (_ _ . / . _ . _ / . _ _)
10. Mef'ülü mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün (_ _ . / . _ . _ / . _ . _ / . _ _)⁹
11. Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilün fe'ülün (_ _ . / . _ . _ / . _ . _ / . _ _)¹⁰
12. Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün (_ _ . / _ . _ . / . _ . _ / . _ . _)
13. Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _)

⁹ Aruz hususunda yazılmış çeşitli kaynaklardan yapılan taramalarda Rıza Tevfik'in belirttiği kalıplarda bazı farklılıklar olduğu görülmüş, bu sebeple tahmini olarak bir çıkarımda bulunulmaya gayret edilmiştir. Rıza Tevfik'in bahr-ı hecezen olduğunu söylediği bu kalıp, bahr-ı hecede yoktur. Bu kalıp, "Mef'ülü / mefâ'ilün/ mef'ülü/ mefâ'ilün" olabilir. Dilçin 1983: 19-23; İpekten 2006: 167-199; Saraç 2010: 241-242.

¹⁰ "Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilün fe'ülün" vezni bahr-ı hecede bulunmamaktadır. Bu kalıp, "Mef'ülü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ülün" olmalıdır. Dilçin 1983: 19-23; İpekten 2006: 167-199; Saraç 2010: 241-242.

14. Mütefâ'ilün (. . . .)'den oluşan bahir. Bizde mütedârik derlerdi. Bu vezin unsûru ile recez unsûru karma olarak Araplarda çok kullanılmıştır. Antere (ö. 614)'nin *Kasîde-i Mu'allaka'sı* ve emsâli gibi.

15. Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'lün (_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / ; _)

16. Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün fa'lün (_ _ . / . _ . / . _ / . _)¹¹

Rıza Tevfik, vezinleri sıraladıktan sonra Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan aruz vezinlerinin aşağı yukarı bunlardan ibaret olduğunu söyler. Ona göre İslâmiyet'ten önce Araplar pek güzel şiirler söylemişlerdir ve vezinli şiirlerden başkasını bilmezlerdi. Bugün mensûr şiir denilen nesir şiir malum değildi. Bu tarz yazılar İslâmiyet'ten sonra görülmeye başlamış, Türkçeye daha birkaç asır sonra geçmiştir. Rıza Tevfik, bizde bu tarz yazı yazmanın *Makâmât-ı Harîrî*¹²'nin şöhreti duyulduktan sonra bilgili şairler arasında yaygınlaşmış olabileceği varsayımını kaydeder. Ona göre bu tarz ve üslupta yazı yazabilmek için Arapça ve Farsçayı iyi bilmek gereklidir. Arap Câhiliye şairlerinin aruz ilmine âşinâ olmadıklarını söyleyen Rıza Tevfik, vezinleri belirleyen ve vezin kurallarını koyarak kaydeden İmam Halîl¹³'in İslâmiyet'in ortaya çıkışından sonra gelmiş bir kimse olduğunu söyler.

Câhiliye şairleri, Arap dilinin kelimelerinin vezin bakımından bir diğerine pek benzememesi hatta şekil ve vezin itibariyle kelimelerin sınıflarının aynı kalıpta olması keyfiyetinden çok istifade etmiş olmalıdırlar. Çünkü iyi kullandıkları bu lisanda çok kolay şiir söylemişler ve fakat kulakları nazım ve âhenge pek hassas olduğu için, atın çeşitli şekillerde yürüyüşünden ve koşmasından örnek almış olmalıdırlar. Rıza Tevfik'e göre gerçekten atın kısa adımlarla hızlı gidişi, açık ve düzenli

¹¹ Rıza Tevfik'in rubâi vezinleri olarak andığı "Mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilün/ fa'lün" ve "Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ûlün/ fa'lün" vezinlerine rubâi vezinleri arasında rastlanmamıştır. Rubâi nazım şekline son derece hâkim olan yazarın, bir yazım hatası yaptığı ve vezinlerin ilkinin "Mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilün/ fa'" olduğu düşünülmektedir. "Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ûlün/ fa'lün" vezni ise "Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ mefâ'ilü/ fe'ûl" olmalıdır. Bkz. Eraslan 1993: 39, 40, 93, 94; Dilçin 1983: 37-38; İpekten 2006: 200-201; Saraç 2010: 248-249.

¹² Makâmât-ı Harîrî, Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî (ö. 516/1122)'nin "*Toplumdaki eksiklik ve çelişkilere dikkat çekmek amacıyla, Ebû Zeyd es-Serûcî adlı hayalî kahraman adına uydurulmuş maceraların râvî rolündeki Hâris b. Hemmâm'ın dilinden akıcı bir üslûpla anlatıldığı nazım-nesir karışımı bir eseridir.*" Kılıç 1997: 191.

¹³ Bkz. Topuzoğlu 1997: 309-312.

adımlarla yürüyüşü, çok hızlı koşması veya biniciyi sarsmayacak derecede dengeli gitmesi çeşitli şiirlerin tertibi için insana en kuvvetli bir etki ile misaller verir ki bir kere dikkat eden bir daha unutmaz.

Rıza Tevfik'in elimizdeki yazısında yer alan vezin hususundaki görüşleri bunlardır. Bu fikirlere ve Rıza Tevfik'in konu hakkındaki diğer görüşlerine bakacak olursak ortaya iki farklı Rıza Tevfik portresi çıkarmaktadır: İlki, veznin sadece bir âlet olduğunu savunan, şiire aruz vezni ile yazdığı manzumelerle başlayan ve hece ile yazdığı kadar aruzla da şiirler kaleme alan bir Rıza Tevfik; ikincisi ise hecenin millî olduğunu savunarak aruzla büyük eserler ortaya konmadığını iddia eden, âdeta aruza karşı çıkan bir Rıza Tevfik.

Netice olarak Rıza Tevfik, aruz vezniyle yazılmış övünülebilecek büyük eserlerimiz olmadığını iddia etmenin yanında hece vezninin başarılı kullanılması hâlinde Anadolu halkının asıl bunları beğeneceğini iddia ederek hece veznini savunmuştur. Rıza Tevfik'in aruza karşı çıkıp hecenin savunucusu olmasında Millî Edebiyat akımının etkisi büyüktür.

Tüm bunların yanında Rıza Tevfik, vezni sadece bir âlet olarak kabul etmiş, hece ve aruz diye ayırmadan her iki veznin de usta ellerde şaheserler üretebileceğini savunmuş, hece ile yazdığı yıllarda bile aruzu bırakmamıştır.

Rıza Tevfik'in, eski şiirinin unsurlarından aruz hakkında bir etüt çalışması yapmış olması önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere kendisi heceye olduğu kadar aruza da hâkimdir. Her iki vezni de son derece başarılı bir şekilde kullanmıştır. Her ne kadar millî şiirin parmak hesabı yani hece vezni ile yazılması gerektiğini düşünmüşse ve bir hece şairi sayılmışsa da aruz ile yazdığı şiirlerin sayısı da hece ile yazdıkları kadardır. Şiirlerinin sayısı, onun her iki vezinden birini tercih etmediğinin de bir göstergesi sayılabilir.

Metin

(1) Arabî, Fârisî ve Türkî Lisânla Yazılmış Manzûmelerde Veznin Envâ'ı ve Mu'teber Olan Bahirler.

Bir emr-i bedîhîdir ki her lisân birçok kelimelerden müteşekkil ve o kelimeler de hecelerden mürekkebirdir. Heceler uzun ve yâhûd kısa olabilir; uzun ve kısa heceler bir kelimedede yekdiğerini vely etmesi sebebiyle her kelimenin esâsen kendince bir vezni vardır; zirâ uzun ve kısa heceler terettüb-i kelimeye husûsî bir âhenk verir. Meselâ (kelimâtın vezni) dediğimiz zaman bu terkîb-i izâfînin âheng-i mahsûsunu anlamak ve sebebini ta'yîn etmek istersek görürüz ki birinci ve ikinci hece kısa, üçüncüsü meczûm, dördüncüsü de meczûm, beşincisi yine hafîdîr; ya'nî heceler şu sûretle müretteb olmuşdur: (ke li mâ tın vez ni) kelimelerindeki heceler terettübü (Fe' i lâ tün fe' ûl) kelimelerinkine tamâmen mutâbıkdır. Çünkü (Fe' i lâ tün fe' ûl) kelimeleri terettüb-i hece i'tibâriyle yukarıki cümlelerin aynıdır. Kezâlik: (Demek manzûmeler yazmak hece tertîbidir mutlak) gibi bir cümle söylesek bu cümlede uzun kısa heceler terettübü yukarıkine benzemediği için bize ihsâs ettiği âhenk dahi büsbütün başkadır. (De mek man zû me ler yaz mak he ce ter tî bi dir mutlak) cümlesinde heceler terettübü (Bir kısa üç uzun, bir kısa üç uzun, bir kısa üç uzun, bir kısa üç uzun) dizisini gösteriyor ki dört defa' (mefâ'îlün) kelimesinin te'âkubunda hâsıl olan âhengin aynıdır. (Bu kelimeler iltizâmen böyle tertîb olunmuşdur. Âdetâ konuştuğumuz zaman böyle (2) mevzûn konuşmayız.) diyecek olursak, bu mülâhaza-i ta'rîzkârâne doğrudur. Ma'mâfîh bu tertîbsiz kelimelerden müteşekkil cümlede her kelimenin kendine mahsûs bir vezni olduğunda da şüphe yoktur; çünkü bu cümleyi teşkil eden kelimelerde uzun ve kısa heceler bir sûret-i gayr-ı muntazamadan yekdiğerini vely etmekte buldukları pek kolay isâbet olunabilir. Fi'l-hakîka bu cümleyi istediğimiz gibi taktîf edebiliriz, tertîb-i tabîisine hâlel gelmez ve cümlelerin her parçası bir vezne uyar. Meselâ (bu kelime) dört kısa heceden ibâret olduğu cihetle (fe'îlat) veznine uyar. Şu kadar var ki evzân-ı mu'tebere arasında bu âhenge muvâfık bir vezin yoktur; zirâ her hecesi kısa olmak üzere birkaç beyit söyleyebilmek pek mu'teber olduğu kadar da âhenksiz bir nazım olurdu. Şüphe yoktur ki sâmi'amıza hoş gelen âhenk uzun kısa hecelerle bir sûret-i mahsûsa ve muntazama üzere tevâlisinde hâsıl olan te'sîrdir.

Nitekim mûsikîde de öyledir. Taktî'mize devam edersek (ler iltizâ= müstef'ilün) (men böyle ter= müstef'ilün) (tîb olunmuşdur = fâ'ilün fa'lün) vezinlerine uyar; Îlâ âhire!.. Fakat bu tertîb üzre ya'nî (fe'ilat müstef'ilün müstef'ilün fâ'ilün fe'ilün) şeklinde bir vezn-i mu'teber yoktur. Çünkü bu tertîb, güzel bir âhenk ile sâmi'amızı okşamıyor. Her kelimenin bir vezn-i husûsîsi olduğunu ihtâr için bu kadar tatvîl-i kelâma hâcet yoktur. (Her kelimenin bir vezni olmasaydı (3) hîçbir kelimeyi silk-i nazma idhâl edemez ve manzûm bir mısra' yazamazdık) demek kâfidir.

Eslâf-ı kirâmımız fenn-i 'arûza çok ehemmiyet vermişler ve bu husûsda kocaman kitâblar yazmışlar ve ıstîlâhât vaz' etmişler; hâlbuki evzânı ta'yîn ve tahlîl edebilmek ve mübtedîlere öğretmek için pek kolay bir usûl vardır. Ben bilhâssa hecelerin uzununu ve kısasını timsâlî bir sûretle ya'nî pek basît bir işâretle gösterebilmek için, 'âdî telgraf elifbâsını tercîh etdim. Bu elifbâ bir nokta ve bir küçük hat ile hurûfât-ı muhtelifeyi ta'yîn eder. O kadar basît ve kolaydır. Ben kısa heceleri 'ale'l-ıtlâk bir nokta ile, uzunlarını da bir küçük hat ile temsîl ettim. Şu sûretle meselâ bahr-ı hezec unsûru olan (mefâ'ilün) kelime-i mühmelesini (. _ _ _) işâretiyle gösterdim; zirâ dört heceden ibâret olan bu unsûr-ı veznin birincisi kısa, mâbâkî üç hecesi uzundur. Her nev' vezin unsûr-ı aslîsini bu sûretle vâzıhan temsîl etmekden kolay bir şey olamaz; ve bedîhîdir ki kısa hecenin yeri değışmekle veznin de âheng-i husûsîsi değışdiği için bahûr-ı nazmı (ihtilâfâtıyla) göstermek lâzım gelince (nümûne-i asliyyede) noktanın mevki'ini değıştirmek kifâyet eder; ve bunda anlaşılmayacak hiçbir şey yoktur. Meselâ tâmü'l-'anâsır olan bahûr-ı ma'rûfe vü mu'teberenin 'unsûr-ı aslîsi (4) ya üç, ya dört, ya beş heceden ibâret olabilir. Dört hecelilerden ibtidâ misâl alalım. Bahr-ı remel üç¹⁴ fâ'ilâtün bir fâ'ilünden ibârettir ve binâen'aleyh (. _ _ / _ . _ _ / _ _ . _ / _ . _) dür.

Fâ'ilâtün / Eyzan/Eyzan/Fâ'ilün

Mefâ'ilün/Eyzan/Eyzan/Fa'ülün

Kısa hece başda bulunursa bahr-ı hezec olur; şöyle: (. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _)

¹⁴ üç: dört M.

Müstef'îlün/Eyzan/Eyzan/ Eyzan

Kısa hece üçüncü gelirse bahr-ı recez olur; şöyle (_ . _ / _ . _ / _ . _ / _ . _)

Bu bahr-ı recez beş heceli olur; (müstef'îlâtün) gibi. O takdîrde (_ . _ . _) yazılır ya'nî kısa hece ikişer uzun hece arasında vâkî' olmuş bulunur.

Üç heceden ibâret bulunan vezin unsûrları Türk şiir manzûmesinde iki şekil üzere vardır. Biri (fâ'îlün), diğeri (fe'ûlün)dür ki (_ . _) ve (. _ _) sûretinde temsil olunur. Bunlar ayrı ayrı birer bahir olmakla beraber, biri bahr-ı remel unsûrlarının cüz'ü ve diğeri bahr-ı hezecin cüz'ü olmak üzere mısra'ların âhirine gelir. (Fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün) ve (Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün) gibi ki ikisi de pek Türkçede müsta'mel bahirlerdendir ve birincisi bahr-ı remelin kısa bir şekli ikincisi de bahr-ı hezecin muhtasar bir sûretidir. Bunlardan mâ'adâ bahr-ı remelin bir şekli Türkçede müsta'meldir ki ona (remel-i mahbûn) derler. (Habn) 'illeti de (fâ'îlâtün) unsûrunun birinci hecesi olan (fâ)dan elifin sâkıt olmasıdır; ya'nî birinci hecenin uzun olacağına (5) kısa düşmesidir. O zaman işâreti (. _ _) olur. İki kısa iki uzun hecenin de tevâlîsini gösterir.

Küçük bahirlerden (Mef'ûlü/ mefâ'îlün/ fe'ûlün) ve (Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ fe'ûlün) vezinleri vardır ki Türkçede pek kullanılır ve hezec bahrinin envâ'ından ve teferrü'âtındandır. Bunların uzununu (Mef'ûlü/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün) ve (Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlün/ fe'ûlün) ve tabî'i bunlar da hezec envâ'ındandır ve (habn) 'illeti ile ma'lûldurlar. Ya'nî unsûr-ı tâm olan (fâ'îlâtün) ve (mefâ'îlün)den bazı harfler sâkıt olmuş bu hâle gelmişlerdir. Türkçede mu'teber olan vezinlerden bahr-ı (muzârî') ve (bahr-ı muctes) nâmıyla iki vezin daha vardır. (Muzârî') şudur: (Mef'ûlü/ fâ'îlâtü/ mefâ'îlü/ fâ'îlün) diğeri (Mefâ'îlün/ fe'îlâtün/ mefâ'îlün/ fe'îlün)dür. Birincisi hitâbete, mev'izeye yarar. İkincisi mübâhese tavr-ı beyânına yarar.

Bir de (mütefâ'îlün) unsûrundan mürekkeb bir bahir vardır ki bizde mütedârîk derlerdi sanırım. Bu vezin unsûru ile recez unsûru muhtelît olarak Araplarda çok kullanılıyor. Antere'nin *Kasîde-i Mu'allaka'sı* ve emsâli gibi.

İranlılardan almış olduğumuz (Rubâ'îye) vezinleri de var ki eslâfımız (Ahremî) ve (Ahrebî) nâmlarıyla iki sınıfa tefrîk etmişler. Biri (lâ havle velâ kuvvete illâ billâh) veznidir ki (Mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilün/ fa'lün)dür. (6) İkincisi de (Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ûlün/ fa'lün) veznindedir.

Osmanlı Türkçesinde kullanılan evzân-ı arûz hemân bunlardan ibârettir. Şübhesizdir ki İslâmiyet'den evvel Araplar pek güzel şiirler söylemişlerdi ve mevzûn şiirlerden başkasını bilmezlerdi ya'nî bugün şi'r-i mensûr denilen mücessa' nesir ma'lûm değildir. Bu nev' yazılar İslâmiyet'den pek sonra görülmeye başlamışdı. Türkçeye daha birkaç asır sonra intikâl etdi. Zannedersem (*Makâmât-ı Harîrî*)nin şöhreti Türkiye'de dahi şâyî' olduktan sonra bizde bu tarzda yazı yazmak da pek ma'lûmatlı şu'arâ 'indinde revâc bulmuş olsa gerekir. Tabî'îdir ki o tarz ve üslûbda yazı yazabilmek için Arabî ve Fârisî lisânlarını hakkıyla bilmek lâzım gelir. Arap şu'arâ-yı Câhiliyesinin fenn-i 'arûza âşinâ olmadıkları hiç şüphe götürmez bir keyfiyettir. Evzânı ta'yîn ve kavâ'idini vaz' u tedvîn eden İmâm Halîl zuhûr-ı İslâmiyetden sonra gelmiş bir adamdır. Şu'arâ-yı Câhiliye Arap kelimâtının vezni-zâtı i'tibâriyle yek-dîğeri pek benzememesi hattâ, şekil ve vezin i'tibâriyle sunûf-ı kelimâtın aynı kalıpta olması keyfiyetinden çok istifâde etmiş olsalar gerekir; çünkü pek iyi tasarruf ettikleri bu lisânda pek kolay şiir söylemişler ve fakat kulakları nazm u âhenge pek hassâs olduğu için, ihtimâl ki atın muhtelif sûretde yürüyüşünden ve koşmasından örnek almış olsalar gerekir. Sahîhen atın tırıs veyâ eşkin veyâ dört na'l veyâ râhvân gitmesi muhtelif nazım tertîbi için insana (7) en kuvvetli bir te'sîr ile misâller verir ki bir kere dikkat eden bir daha unutmaz.

Kaynakça

- ALBAYRAK, Nurettin (1998), "Hece", *DİA*, XVII, 148-150.
- ALPAY TEKİN, Gönül (1991), *Feyzî Çelebi Şem' ü Peroâne: İnceleme-Metin*, Cambridge: Harvard University.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1971), *Edebiyata Dair*, İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.
- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik (2012), *Serâb-ı Ömrüm ve Diğer Şiirleri*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- ÇETİN, Nihad M. (1991), "Aruz", *DİA*, III, 424-437.
- ERASLAN, Kemal (1993), *Alî-Şîr Nevâyî Mîzânı'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (2006), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1994), "Aruzun Anadolu'daki Gelişme Çizgisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllık-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 119-125.
- KILIÇ, Hulûsi (1997), "Harîrî", *DİA*, XVI, 191-192.
- KIRKILIÇ, Ahmet (2009), Ulaş, Abdülhak Halim, "Aruz Bilgisi, Eğitim ve Estetik", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı*, S. 39, 335-364.
- KOLCU, Hasan (1993), *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KURNAZ, Cemal (1997), "17. Yüzyılda Hece Vezniyle Yazılmış Bir Mesnevi: Feyzî Çelebi'in Şem' ü Pervânesi", *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 428-437.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2010), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Divan Edebiyatı Tartışmaları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2012), *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- SARAÇ, M. Yekta (2010), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Rıza Tefvik (1997), "Hece mi, Aruz mu?", (Haz. Abdullah Uçman), *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Rıza Tefvik (1993), *Biraz da Ben Konuşayım*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul: İletişim Yay.
- TOPUZUĞLU, Tefvik Rüştü (1997), "Halîl b. Ahmed", *DİA*, XV, 309-312.
- UÇMAN, Abdullah (2008), "Rıza Tefvik Bölükbaşı", *DİA*, XV, 68-70.
- UÇMAN, Abdullah (2004), *Rıza Tefvik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.